

Originile și istoria Slujbei Împărătești de la începutul Utreniei

monahia Vassa Larin

A. Introducere

Prima parte a Utreniei zilnice, cunoscută ca „Slujba Împărătească” (*în continuare: SIMP*), constă în psalmii „împărătești” 19 și 20, într-o tămâiere a întregii biserici, troparele crucii, o scurtă Ectenie și un ecfonis „Δόξα τῇ ἀγία καὶ ὁμοουσίῳ (Slavă Sfintei și celei de-o-ființă)”. În mai multe Tipicuri vedem trecută indicația „fără metanii” (ἄνευ μετάνοιῶν) în timpul acestor rugăciuni care preced Psalmii Utreniei (Hexapsalmul).

Această SIMP a fost în general considerată de la sine înțeleasă de către liturgiști. Cei care au scris pe această temă au făcut-o foarte pe scurt și doar pentru a menționa presupunerea generalizată că SIMP își are originea în mănăstirile „imperiale” bizantine – adică, în acele mănăstiri care au fost ctitorite de către împărații bizantini și familiile lor¹. S-a sugerat și că acest ritual scurt este „fără legătură cu structura Utreniei” și că a fost adăugat cumva la întâmplare în acest loc al Liturghiei zilnice de către călugări: „Deoarece călugărilor le place să adauge, dar rareori elimină ceva din slujbele lor”².

Vom încerca să analizăm aceste presupuneri pe baza unor Tipicuri liturgice care datează din secolul al X-lea până în secolul al XVI-lea. Însă, înainte ne vom uita pe scurt la modelul „catedral” de la începutul Utreniei, ceea ce va demonstra posibilitățile structurale ale unui ritual scurt înainte de Hexapsalm. În cele din urmă, vom încerca să discernem cine a fost responsabil pentru această interpolare; să aflăm dacă „vinovații” sunt sau nu călugării.

Nu toate lacunele istorice legate de originile SIMP vor fi rezolvate în reconstituirea încercată de către mine, iar unele concluzii trebuie să rămână ipotetice. Trebuie să menționez și că rezultatele cercetării mele au fost prescurtate considerabil pentru a putea avea privilegiul de a vi le prezenta în această comunicare.

B. O căutare a unor precedente structurale: Orthrosul (Utrenia) Marii Biserici

„Ἀσματικὴ ἀκολουθία” a Marii Biserici mă interesează în mod deosebit, deoarece ea a avut o influență decisivă asupra „mănăstirilor de reformă” legate de Mănăstirea Studion (secolele XI – XII), care, după cum vom demonstra mai jos, au fost primele care au introdus SIMP la începutul Orthrosului (Utreniei).

¹ J. Mateos, *Quelques problèmes de l'Orthros byzantin*, POC 11 (1961), 201; R. Taft, *The Liturgy of the Hours in East and West* („Liturghia Ceasurilor în Răsărit și în Occident”), Collegeville 1986, 277; J. Fountulis, *Monachikos Orthros*, Thessaloniki 1978, 7.

² Taft, *Liturgy of the Hours*, 277.

Pentru a reconstitui începutul Utreniei la Hagia Sophia, va trebui să ne bazăm³ pe informația oferită de Sfântul Simeon al Tesalonicului în „*De Sacra Precatione*”⁴. Conform Sfântului Simeon, Utrenia zilnică a Marii Biserici⁵ începe în pronaos cu ecfonisul: Εὐλογημένη ἡ βασιλεία (Binecuvântată este Împărăția)... Acesta este imediat urmat de o Ectenie mare (τὰ εἰρηνικά) și de psalmi. În timp ce se intonează psalmul 118, preotul tămâiază întâi pronaosul, apoi intră în biserică prin ușile laterale ale naosului și tămâiază și în biserică și, în cele din urmă, face acest lucru și în sanctuar. Acolo, el lasă cădelnița, ia o cruce și o aduce înapoi în pronaos (intrând, din nou, printr-una din ușile laterale). Acum el stă cu crucea în fața ușilor principale, care despart biserica de pronaos.

Intrarea solemnă a preotului și a credincioșilor în biserică are loc la versetul 170 al psalmului 118: „Să ajungă cererea mea înaintea Ta, Doamne; după cuvântul Tău mă izbăvește”, când preotul ia crucea, căreia i se atașează trei lumânări aprinse (ceea ce ne amintește de rânduiala pascală actuală) și deschide ușile principale, intonând o εἰσοδικόν. Apoi el „binecuvintează intrarea” cu aceste cuvinte: Εὐλογημένη ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων σου, Κύριε și intră în biserică prin ușile principale. El este urmat de episcop, care merge la *Stasidia* sa (și, în rest, episcopul nu este menționat). Oamenii intră în biserică prin ușile laterale ale naosului. Preotul merge la ușile principale ale sanctuarului și stă cu crucea în fața lor. Se cântă atunci psalmul 118 până la terminarea sa și acesta este urmat de o odă biblică, Εὐλογεῖτε (a celor trei tineri).

Nu este nevoie să urmărim restul relatării Sfântului Simeon, deoarece nu privește tema noastră. În mod relevant, Sfântul Simeon descrie un „început” al Orthrosului care are loc în afara bisericii, în pronaos; un ritual mai puțin festiv decât restul slujbei; un ritual în cadrul căruia biserica este tămâiată și astfel pregătită pentru următoarea parte a slujbei, o parte esențială. Nu trebuie să ne îndoim că acest moment al relatării Sfântului Simeon se referă la autenticul început al Utreniei la Hagia Sophia. Deoarece pelerinul rus Antonie de Novgorod, care a vizitat Constantinopolul nu mai târziu de anul 1204, a observat această rânduială și, din fericire, a și notat-o, menționând că Orthrosul din Hagia Sophia „este întâi cântat în pronaos, în fața ușilor împărătești [adică ușile centrale dintre pronaos și naos, nu „sfintele uși” de la altar – *n. trad.*], apoi ei intră și cântă în mijlocul bisericii”⁶.

³ Autoarea nu a putut să facă rost de teza doctorală (încă nepublicată) a lui G. M. Hanke, *Vesper und Orthros des Kathedralritus der Hagia Sophia zu Konstantinopel. Eine strukturanalytische und entwicklungsgeschichtliche Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der Psalmodie und der Formulare in den Euchologien* (Inauguraldissertation zu Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Theologie, Philosophisch-Theologische Hochschule Sankt-Georgen, Frankfurt am Main 2002), o teză doctorală scrisă sub îndrumarea lui R. Taft. Fără îndoială, această lucrare a oferit niște lămuriri privind problemele rămase nerezolvate.

⁴ PG 155, 247C – 249A.

⁵ *De Sacra Precatione*, 349 : PG 155, 247C-249A.

⁶ „егда же заутреннюю молитву хотяъ у святѣя Софѣи, прежде поють предъ царьскими дверьми во притворѣ, и въшедъ поють посредеъ церкви...”, Н.М. Loparev (ed.), *Kniga palomnik. Skazanie mest svjatyx vo Caregrade Antonija Arxiepiskopa Novgorodskago v 1200 godu in Pravoslavnyi Palestinskij Sbornik* 17.3, St. Petersburg 1899, 17.

Astfel, avem o paralelă structurală cu SIMP, în sensul că cea din urmă este și ea un ritual mai puțin festiv, un ritual preparatoriu, în timpul căruia biserica este tămâiată pentru începutul Orthrosului. „Stihul de intrare” festiv, cu care preotul intra în Hagia Sophia, corespunde solemnului ecfonis care încheie SIMP, Δόξα τῆ ἀγία καὶ ὁμοουσίου..., cu care Utrenia noastră începe. Trebuie să menționăm că un „început” mai puțin festiv al Utreniei zilnice (înainte ca episcopul să ajungă la catedrală) era obișnuit într-o altă catedrală, multe secole mai devreme, adică în Biserica Învierii din Ierusalim (secolul al IV-lea), dacă ne amintim de relatarea lui Egeria⁷. Asta e suficient ca să spunem că ritualul „catedral” a oferit o structură care a invitat să se întâmple ceva similar în SIMP, la începutul Orthrosului ei.

C. I. Primele mărturii legate de Slujba Împărătească

C. I. 1 Contextul istoric

Tipicurile monastice, spre care ne vom îndrepta în curând privirea, reflectă tradiția constantinopolitană din secolul al XI-lea, cunoscută drept „sinteza studită”, care a inclus atât practicile ierusalimitene, cât și pe cele de la Hagia Sophia⁸.

Istoria Tipicurilor despre care vorbim este strâns legată de așa-numita „mișcare de reformă monastică” din secolele X-XI. Principiile acestei mișcări au inclus o tendință clară în favoarea monahismului chinovitic, o preferință pentru îndatoririle liturgice mai presus de munca fizică și, cel mai important, afirmarea independenței instituționale și statutului de autoadministrare a mănăstirilor⁹. Acest statut a fost pus în pericol de instituția bizantină a *charistike*, care permitea ca o mănăstire să fie acordată unei persoane private ca un fel de cadou (διὰ χαριστικῆς), astfel încât mănăstirea să fie administrată cu scopul unui profit privat. Deseori, această practică ducea la abuzuri: beneficiarii acelei legi uneori vindeau mănăstirea pentru a face profit, sau se mutau în mănăstire cu toată familia¹⁰. Acești beneficiari puteau fi episcopi, monahi, laici – chiar femei – adică uneori mănăstirile de călugări ajungeau în stăpânirea unei femei, în timp ce mănăstirile de maici ajungeau uneori pe mâinile unor bărbați¹¹. Mai multe sinoade bisericești (1027, 1028) au încercat să interzică aceste abuzuri, dar au fost ignorate. Acest rezultat probabil avea de-a face cu realitatea că mulți episcopi erau de acord cu respectiva lege. Călugării din așa-numita „mișcare de reformă” erau obligați să se ajute singuri.

Mai târziu, tot în secolul al XI-lea, o serie de exproprieri guvernamentale foarte controversate legate de proprietăți ecleziastice au dus la nevoia urgentă de a dezvolta proceduri

⁷ Conform lui Egeria, slujba de dimineață din Ierusalim era începută de către preoți și diaconi (fără episcop), care cântau „imnuri, psalmi, antifoane” și, în cele din urmă, „matutinos ymnos”. În acel punct al slujbei ajungea și episcopul cu ceilalți membri ai clerului și intra la Sfântul Mormânt, deschizând partea centrală a slujbei. *Itinerarium* 24, 1-4.

⁸ R. Taft, *Vizantijskij Cerkovnyj Obrjad*, St. Petersburg 2000, 74.

⁹ BMFD II, 442 – 447.

¹⁰ N.A. Skaballanovič, *Vizantijskoe gosudarstvo i Cerkov' v XI veke*, I, St. Petersburg 2004, 395 – 403.

¹¹ *Ibid.*, 400.

pentru a proteja instituțiile religioase de încercările externe de a le prelua¹². Acele măsuri controversate includ confiscarea veniturilor ecleziastice de către Isaac I Comnenul (1057 – 1059), precum și confiscarea Sfintelor Vase de către Alexie I Comnenul (1081 – 1118). În mod ironic, însă, reformatorii monahali au ales să ceară protecție chiar de la împărat.

Diferitele „*ktetor-typika*” (Tipicuri ale ctitorilor) din secolele XI-XII au declarat propriile mănăstiri drept „independente” (αυτοδέσποτα), „autonome” (αυτεξούσια) și „libere” (ἐλεύθερα)¹³. Însă, această declarație nu garanta viitoarea independență a mănăstirii. Pentru a confirma statutul de „independență”, unele dintre „mănăstirile de reformă” au cerut un hrisov de la împărat, în care acesta din urmă să garanteze independența respectivei instituții și alte privilegii. Acest hrisov nu însemna neapărat vreo putere administrativă a împăratului asupra mănăstirii. Știm, de exemplu, că Alexie I Comnenul a oferit astfel de hrisoave unor mănăstiri (Eleousa, Pakourianos), fără să preia controlul asupra lor și fără să le influențeze organizarea internă. Putem presupune despre călugări că au fost recunoscători pentru protecția împăratului și l-au pomenit în rugăciuni, cum este cazul călugărului Christodoulos (secolul XI). Ctitoria lui din Patmos a primit numeroase privilegii din partea aceluiași Alexie I Comnenul¹⁴, astfel încât în al său „Testament privat” Christodoulos își instruiește succesorul să „cânte și să se roage pentru împăratul nostru preaputernic și sfânt”¹⁵. Dacă aceasta se referă la un ritual structurat, cu psalmodiere, ectenii sau ceva asemănător nu putem să ne dăm seama. În orice caz, împăratul Alexie I Comnenul ne va preocupa și în rândurile de mai jos, deoarece numele său este strâns legat de originile SIMP, după cum vom vedea în curând.

Atitudinea ambivalentă a lui Alexie privind proprietatea ecleziastică reflectă întrucâtva poziția oarecum tragică a împăraților ortodocși în perioada târzie a Imperiului Bizantin. Pe de o parte, împărații au sprijinit diverse instituții monahale și au ctitorit propriile mănăstiri „imperiale”, unde și-au pregătit locul de veci sau chiar și-au petrecut ultimele zile, în calitate de călugări. Instabilitatea politică din ultima perioadă a Imperiului Bizantin, când fiecare împărat avea în vedere posibilitatea de a-și petrece ultimele zile între zidurile unei mănăstiri, a avut drept rezultat o relație deosebit de strânsă între palatul regal și mănăstiri. În propriile lor mănăstiri „imperiale”, unde avea să fie înmormântată familia imperială, împărații au cerut în mod explicit rugăciuni pentru ei și pentru familiile lor, în „*ktetor-typika*”, în care rugăciunile pentru ctitor (*ktetor*) erau rânduite cu exactitate înainte și după moartea acestuia. Călugării, la rândul lor, primeau anumite avantaje odată cu statutul de mănăstire „imperială”: o astfel de mănăstire nu plătea taxele eparhiale și nici nu se supunea deloc administrației eparhiale locale. Episcopul locului nu avea niciun drept într-o mănăstire „imperială”, nici măcar pe acela de τὴν ἀναφοράν,

¹² BMFD II, 444.

¹³ BMFD I, 167.

¹⁴ G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates* (Byzantinisches Handbuch T.I. Bd. II), München 1940, 264.

¹⁵ Testament [B], B5. BMFD II, 595.

adică de a fi pomenit în timpul Liturghiei¹⁶. Fenomenul curios, acela că *împăratul* servea drept protecție în fața *episcopului*, era pricinuit de abuzurile cauzate de *charistike*, abuzuri în care uneori erau implicați și unii arhieri.

Exista, însă, și un rol mai puțin atrăgător al împăratului în ce privește proprietatea ecleziastică, după cum am menționat deja. În obligația sa de a proteja granițele imperiului, împăratul nu acționa mereu ca protector al Bisericii – indiferent cum am vrea să evaluăm acest lucru. Situația politică din ultima perioadă a Imperiului Bizantin i-a împins în mod repetat pe *basilei* la acțiuni cu care Biserica nu era de acord – fie că vorbim de confiscarea Sfintelor Vase sau de negocieri cu Roma (1091, 1274, 1439). Aceste circumstanțe nu puteau să nu aibă consecințe asupra atitudinii Bisericii față de împărat și acest lucru s-a văzut în pomenirea liturgică a împăratului: în Biserica din perioada târzie a Imperiului Bizantin nu este pomenit ca pe cineva aflat într-o poziție de putere, adică nu ca pe un protector puternic al Bisericii, ci ca pe cineva care are nevoie de rugăciunile Bisericii, pentru că are o poziție slăbită. După cum s-a exprimat H.G. Beck: Biserica din perioada târzie a Imperiului Bizantin „încetează să-l vadă pe împărat ca pe ocrotitorul ei, deoarece circumstanțele politice îl obligau să ia decizii care în ochii Ortodoxiei păreau de neîncredere”¹⁷. Acesta este contextul istoric din care derivă pomenirea împăratului la începutul Utreniei.

C. I. 2 Tipicurile relevante

Am menționat deja că se consideră că SIMP își are originile în mănăstirile „imperiale”. Dacă analizăm atent sursele primare, adică Tipicurile monahale din mănăstirile „imperiale” și celelalte mănăstiri, vom stabili dacă introducerea SIMP a avut loc întâi în mănăstirile cu statut „imperial”. Și, mai important, vreau să analizez și să compar primele versiuni ale slujbei, pentru a îi înțelege mai bine structura și locul ei în cadrul Utreniei.

C.I. 2 a) Eleousa

Mănăstirea Maicii Domnului „Eleousa” a fost ctitorită în anul 1080 de către episcopul Manuel de Strumița (în prezent se află în sud-estul Macedoniei). Manuel fusese cândva călugăr la mănăstirea Sfântul Auxentie de lângă Calcedon. După ce a devenit episcop de Strumița, a ctitorit mănăstirea Eleousa pe o proprietate cumpărată cu propriii lui bani (un detaliu important)¹⁸. Cu toate că Manuel nu poate fi considerat un adept al „mișcării de reformă” monastică, a avut totuși precauția de a obține statutul de „independentă” pentru mănăstirea sa, pentru a fi eliberat de toate cheltuielile publice și, mai important, pentru ca următorul episcop de Strumița să nu poată să preia controlul asupra mănăstirii. Din acest motive, Manuel a cerut și a obținut un hrisov de la

¹⁶ Skaballanovič, *Vizantijskoye gosudarstvo* (vezi nota 10 de mai sus) II, 152.

¹⁷ *Das Byzantinische Jahrtausend*, München 1978, 108.

¹⁸ BMFD I, 167.

împăratul Alexie I Comnenul în iulie 1085. Acest document îi permitea Mănăstirii Eleousa să fie scutită de toate obligațiile financiare față de eparhie și îi oferea independență față de autoritățile religioase și civile. De asemenea, îi oferea mănăstirii statutul de „autonomă”, „independentă” și „liberă”¹⁹. O mănăstire „independentă”, asemenea mănăstirilor „imperiale”, era scutită de plata taxei eparhiale. Însă, spre deosebire de una „imperială”, o mănăstire „independentă” trebuia să-l pomenească pe episcopul local. Într-o astfel de mănăstire, un episcop avea dreptul nu doar să fie pomenit, ci și să-l numească pe stareț și să îi disciplineze pe călugări²⁰. Cu toate acestea, în Tipicul său, Manuel a limitat drepturile episcopului, în sensul că respectivii călugări erau obligați doar să îi prezinte episcopului un stareț deja ales, pentru a obține binecuvântarea pentru el²¹.

Alexie I Comnenul a vizitat mănăstirea din Strumița în timp ce se afla într-o campanie împotriva sârbilor²². Ana Comnena scrie că Alexie a fost însoțit în această campanie de către soția sa, Irina Ducas²³. Aceasta înseamnă că Irina probabil a vizitat și Mănăstirea Eleousa. După vizită, Alexie a emis un alt hrisov, prin care dăruia mănăstirii doisprezece țărani, fără obligații fiscale, pentru ca aceștia să lucreze pământul. Tipicul de la Eleousa a fost scris de Manuel în perioada dintre emiterea primului și celui de-al doilea hrisov, adică între 1085 și 1107²⁴. Evident, vizita cuplului imperial și compunerea Tipicului nu sunt departe în timp. Vom reveni asupra acestui fapt ceva mai târziu.

În Tipicul său, Manuel menționează că Alexie a oferit mănăstirii primul hrisov pentru ca monahii să se roage pentru el. Mă folosesc de traducerea în engleză a scrierii lui Manuel de la Institutul de cercetare din Dumbarton Oaks:

„Pentru că, de fapt, potrivit hrisovului (care este atașat acestui Tipic), emis de excelența Sa, sfântul nostru împărat, Domnul Alexie, hrisov care ne-a fost emis pentru a ne ruga lui Dumnezeu pentru păstrarea domniei sale ca uns al lui Dumnezeu, niciunul dintre cei care colectează impozite în regiunea noastră (...) nu are voie (...) să găsească noi taxe sau să abuzeze în vreun fel această mănăstire a Maicii Domnului”.

Găsim această „rugăciune de cerere către Dumnezeu pentru domnia sa ca uns al Domnului”, rugăciune cerută călugărilor de către Alexie (sau poate de către Irina ?), chiar la începutul Utreniei de la Eleousa. Manuel descrie în acest mod începutul slujbei zilnice în al șaselea paragraf al Tipicului său :

- *Miezonoptica în pronaos*
- *Trisaghion (probabil în biserică)*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Skaballanovič, *Vizantijskoye gosudarstvo* (vezi nota 10 de mai sus) II, 152.

²¹ BMFD I, 185.

²² BMFD I, 167.

²³ Alexias XII, 2, trad. și ed. de D.R. Reinsch, Köln 1996, 407.

²⁴ BMFD I, 167.

- *Rugăciune pentru împărați (textul e necunoscut)*
- *Δεύτε, προσκυνήσωμεν (Veniți să ne închinăm)*
- *Psalmul 19*
- *Σωσον, Κύριε (Mântuiește, Doamne...)*²⁵
- *Δόξα: 'Ο ύψωθεις*
- *Και νύν: Ταχύ προκατάλαβε*
- *24 de „Kyrie eleison” („Doamne, miluiește !”)*
- *Hexapsalmul*

Versiunea SIMP găsită la Eleousa diferă de cea de astăzi în sensul că nu are rubrica „fără metanii”; are o rugăciune specială pentru împărați; lipsește psalmul 20, precum lipsește și scurta ectenie de la sfârșit, în locul căreia găsim cele 24 de „*Kyrie eleison*”. Nu găsim nici un ecfonis solemn înainte de Hexapsalm, spre deosebire de ritualul de astăzi, care separă SIMP de restul Utreniei. În ritualul de la Eleousa, SIMP este, de fapt, integrată în restul slujbei, cu Miezonoptica din pronaos (ca la Hagia Sophia) constituind începutul „mai puțin solemn” al Utreniei. Nu putem spune dacă în ritualul lui Manuel avem și o tămâiere, pentru că el în general nu menționează nimic despre acțiunile preotului.

În consecință, putem spune că introducerea SIMP în Mănăstirea Eleousa nu a avut nimic de-a face cu statutul unei instituții „imperiale”, deoarece această mănăstire nu făcea parte din acea categorie; Alexie nici nu a ctitorit, nici nu a preluat controlul asupra Eleousa. O altă relație cu împăratul a fost cea care a dus la introducerea acestei rânduiei. După cum am văzut, Alexie a cerut rugăciuni în schimbul sprijinului său, nu puteri administrative. Ipoteza popularizată, anume că originile SIMP sunt cumva legate de statutul „imperial” al mănăstirilor, poate fi corectată: introducerea SIMP nu a fost cauzată de o putere jurisdicțională a împăratului, ci de nevoia pe care a simțit-o să existe rugăciuni pentru el.

C.I.2 b) *Evergetis*

Mănăstirea Maicii Domnului *Evergetis* a fost ctitorită lângă Constantinopol în 1048 de către un orășean înstărit, numit Pavel (care a trăit până în 1054) și care a devenit primul egumen al ctitoriei sale²⁶. Succesorul lui Pavel, Timotei, este cunoscut drept al doilea ctitor al mănăstirii (*deuteros ktetor*), deoarece el a fost responsabil pentru numeroase adăugiri la clădirile inițiale ale mănăstirii²⁷. Este și primul autor al Tipicului liturgic al mănăstirii; un manuscris de secol XII bazat pe acel Tipic (Cod. Atheniensis 788) este accesibil astăzi în ediția lui Dmitrievsky²⁸.

²⁵ Acest tropar se referă la împărat și nu la creștini în general. Textul original spune: „biruință împăratului asupra barbarilor dăruiește” (n. trad.).

²⁶ Dmitr I, xxxvi.

²⁷ BMFD II, 455.

²⁸ Dmitr I, 256 – 655.

Similar cu Manuel de la Eleousa, Timotei a primit și el hrisoave de la împărați, care au garantat statutul de ἐλεύθερος și αὐτοδέσποτος al mănăstirii. Aceste hrisoave sunt menționate în prologul Tipicului, alături de anumiți „împărați pioși” care le-au oferit²⁹. Cu toate că acești împărați nu sunt menționați după numele lor, este clar că există o conexiune între dinastia Comnenilor și mănăstirea Evergetis: cumnatul lui Alexie I Comnenul și fratele împărătesei Irina, Ioan Ducas, a intrat în această mănăstire ca monah cu numele Antonie undeva după 1097³⁰.

Tipicul de la Evergetis a devenit cel mai influent Tipic al mișcării de reformă monastică din secolul al XII-lea; spun asta pentru că autorii mai multor Tipicuri (*Kosmoteira*, *Phoberos*, *Kecharitomene*, *Pantokrator*) au împrumutat multe instituții și uzanțe de la Evergetis³¹. Prologul acestui Tipic de la Evergetis prezintă un deosebit interes pentru noi, deoarece conține o descriere detaliată a SIMP de la începutul Utreniei, care e aproape identică cu practica de astăzi³². Prologul, datând din primele decenii ale secolului al XII-lea³³, probabil a rezultat dintr-o perioadă de strânse legături între mănăstire și familia imperială. Cu toate acestea, nu există dovezi care să ateste că Evergetis a avut vreodată statutul de mănăstire „imperială”.

Într-adevăr, începutul Utreniei și SIMP corespunzătoare sunt stabilite de Tipicul de la Evergetis în mare detaliu: o Miezonoptică este intonată de fiecare călugăr în chilia sa, în timp ce un frate anume rânduit pentru aceasta duce la capăt luminarea bisericii. Apoi, toți călugării sunt chemați la o ἐωθινήν δοξολογίαν (*slujba zorilor*, sau Utrenie) de către toaca mare. După ecfonismul inițial al preotului, care începe cu tămâierea în sanctuar, urmată de tămâierea bisericii, călugării intonează următoarea SIMP:

- *Trisaghion*
- *Psalmul 19*
- *Psalmul 20*
- „*troparele obișnuite*”
- *Kyrie eleison*
- *Ecfonis*
- *Hexapsalmul*

Avem, așadar, aproape ritualul de astăzi, complet, cu doi psalmi. În descrierea ritualului pe care îl recunoaștem drept SIMP, autorul Tipicului în mod clar nu introducea nimic nou, deoarece nu simte nevoia să identifice troparele „obișnuite” și nici să indice numărul de „*Kyrie eleison*”.

²⁹ *Ibid.*, 631.

³⁰ BMFD II, 467.

³¹ *Ibid.*, 455 – 456.

³² Dintr-un motiv necunoscut, John Klentos nu a identificat SIMP de la Evergetis în teza sa doctorală despre acest Tipic: „Slujba Împărătească lipsește din Orthrosul de la Evergetis, însă. Din moment ce nu a fost o ctitorie imperială, monahii nu au fost obligați să includă o rugăciune formală pentru împărat în activitățile lor liturgice obișnuite”. Klentos se bazează pe presupunerea greșită că numai în mănăstirile „imperiale” exista o SIMP. J. Klentos, *Byzantine Liturgy of the Theotokos Evergetis (Codex Athens Ethnike Bibliotheke 788)*, teză doctorală la Universitatea Notre-Dame, Indiana 1995.

³³ BMFD II, 455 – 456.

Deci, autorul acestei secțiuni din Tipicul de la Evergetis nu este și autorul ritualului în sine. În ce privește sintagma „troparele obișnuite”, putem presupune că acestea fuseseră deja stabilite (după cum vom vedea mai târziu – exceptând *Theotokion*-ul), în timp ce psalmii (19 și 20) sunt indicați cu exactitate, deoarece pe atunci încă existau diferențe între diversele Tipicuri privind câți psalmi și care psalmi să se cânte în timpul SIMP. După cum am observat deja, SIMP de la Eleousa menționa un singur psalm (19) și vom vedea și alte variațiuni în diverse Tipicuri. Probabil din acest motiv Mateos a conchis: „Dans cet office, les psaumes sont plus récents que les tropaires”³⁴.

O comparație între structura SIMP de la Eleousa și cea de la Evergetis trădează o influență subtilă a Utreniei de la Hagia Sophia³⁵, care începea în pronaos. Următorul tabel va ajuta să punem asta în evidență:

Eleousa	Evergetis
- Miezonoptică în pronaos	- (Miezonoptică „în chilii”)
- Trisaghion (probabil în biserică)	- Trisaghion
- Rugăciunea pentru împărați	- Psalmul 19
- Δεύτε, προσκυνήσωμεν	- Psalmul 20 <i>tămâiere</i>
- Psalmul 19	
- Tropare	- Tropare
- 24 de „Kyrie eleison”	- Kyrie eleison
	- Ecfonis
- Hexapsalmul	- Hexapsalmul

În Marea Biserică, Utrenia începea cu un fel de ritual preparatoriu în pronaos, în timpul căruia se tămâia în biserică. Partea centrală a Utreniei începea cu intrarea în biserică cu un solemn εἰσοδικόν, astfel efectuându-se două ritualuri separate: unul „mai puțin solemn”, cel preparatoriu în pronaos, al doilea fiind cel central, în biserică. În ritualul de la Eleousa, funcția structurală a părții „mai puțin solemnă” a Utreniei de la Hagia Sophia este preluată de Miezonoptica din pronaos, astfel încât SIMP, care probabil avea loc în biserică, se afla în partea a doua, „centrală”, a Utreniei. De aceea nu este separată de Hexapsalm printr-un ecfonis. În cazul Evergetis, pe de altă parte, SIMP este în mod clar prima parte a Utreniei, cea „mai puțin solemnă”, când avea loc și tămâierea. Din acest motiv, un ecfonis separă acest ritual de Hexapsalm. Structura de la Hagia Sophia nu va fi păstrată atât de temeinic în dezvoltări ulterioare ale SIMP, dar rămâne vitală pentru înțelegerea originilor istorice ale rânduielii de astăzi.

³⁴ *Quelques problèmes de l'orthros byzantin*, POC 11 (1961), 201.

³⁵ De fapt, autorul Tipicului de la Evergetis admite o influență de la Hagia Sophia: „τῶ τύπῳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἀκολουθοῦντες...”. Dmitr I, 442.

C.I.2 c) *Kecharitomene* și *Pantokrator*

Următorul Tipic de care ne vom ocupa este al mănăstirii Maicii Domnului *Kecharitomene*, ctitorită la începutul secolului al XII-lea în partea de nord-vest a Constantinopolului de către soția lui Alexie I Comnenul, Irina Ducas. Irina a trăit aici după moartea soțului ei, alături de fiica ei binecunoscută, istoricul Ana Comnena. „*Ktetor-typikon*”ul acestei mănăstiri indubitabil „imperiale” a fost compus între 1110 și 1116, probabil de către împărăteasa Irina însăși³⁶. Se consideră că acest document este o parte incontestabilă a tradiției de reformă de tip „evergetian”, deoarece este foarte influențat de conținutul și de punerea în frază din Tipicul de la Evergetis³⁷. Chiar și așa, SIMP din începutul Utreniei de la *Kecharitomene* este originală în multe particularități ale sale.

Pentru a analiza rânduiala de la *Kecharitomene*, voi folosi traducerea în engleză³⁸ a Tipicului împărătesei Irina (de la *Dumbarton Oaks*), după ce am verificat textul în greacă pentru a evita posibile scăpări în traducere³⁹. Spre deosebire de Evergetis, la *Kecharitomene* este prescrisă o *Miezonoptică* în pronaosul bisericii, în timpul căreia ecleziarhul trebuie să aprindă sfeșnicele din biserică. Utrenia urmează după aceea în biserică⁴⁰, asta după ce preotul „Îi dă slavă lui Dumnezeu făcând semnul cinstitei cruci cu o cățuie în fața Sfintei Mese”. Slujba începe cu un *Trisaghion*, psalmii 19 și 20, „troparele obișnuite” și „*Kyrie eleison*” (nu se specifică numărul lor). După aceea, împărăteasa Irina introduce o regulă originală, care înseamnă alți psalmi și alte tropare (pentru cei trecuți la Domnul), care vor fi intonate la moartea soțului ei. Așadar, împărăteasa a compus două rânduiele diferite:

1) Pentru când împăratul este viu:

- *Miezonoptica* în pronaos
- *Trisaghion*
- *Psalmul 19*
- *Psalmul 20 (cu tămâiere ?)*
- *Troparele „obișnuite”*
- *Kyrie eleison*
- *Hexapsalmul*

2) Pentru când împăratul a trecut la Domnul:

- *Miezonoptica* în pronaos
- *Trisaghion*

³⁶ Unii cercetători pun la îndoială identitatea autorului/autoarei. BMFD II, 651.

³⁷ *Ibid.*, 650.

³⁸ *Ibid.*, 664 – 724.

³⁹ PG 127, 991C – 1127A.

⁴⁰ Presupunem aceasta deoarece preotul binecuvintează începutul slujbei, stând în altar în fața Sfintei Mese.

- *Psalmul 22*
- *Psalmul 64 (cu tămâiere ?)*
- *Tropare pentru cei răposaţi*
- *Trisaghion*
- *Hexapsalmul*

Prima diferenţă pe care o observăm între cele două versiuni este selectarea psalmilor. Psalmii 19  i 20 sunt evident potriviţi pentru pomenirea împăratului, deoarece menţionează un βασιλεύς (Ps. 19, 10; Ps. 20, 1  i 8). Psalmii 22  i 64, pe de altă parte, nu includ termenul βασιλεύς, dar au versete care se referă la moarte⁴¹. Psalmul 64 este  i primul psalm din noua catism , intonat în zilele noastre în Miezonoptica de s mb t , ziua pomenirii morţilor.

Kecharitomene ilustrează, a adar, că SIMP putea să fie  i o r nduial  a pomenirii celor răposaţi. Dar asta e mai degrabă tema slujbei care precede Utrenia, adică Miezonoptica. Mă aventurez să spun că din acest motiv a doua versiune a Slujbei  mp r te ti a Irinei nu a fost păstrată de tradiţie: nu era o temă potrivită pentru Utrenie, deoarece tema specifică Utreniei a fost întotdeauna  nvierea⁴².  n acela i timp, sf r itul Miezonopticii din zilele noastre, dedicat doar pomenirii celor răposaţi, poartă o asemănare curioasă cu r nduiala  mp r tesei Irina. Trebuie menţionat că această parte a Miezonopticii este singura r nduial  cu doi psalmi ( n afară de SIMP) din slujbele Laudelor.

Sf şitul Miezonopticii:

- *Δεύτε, προσκυνήσωμεν*
- *Psalmul 120*
- *Psalmul 133*
- *Trisaghion*
- *Tropare pentru cei răposaţi*
- *Kyrie eleison (12)*
- ***Rugăciunea „Μνήσθητι, Κ ριε”***
- *Ectenie*

Singura diferenţă structurală esenţială între asta  i r nduiala Irinei este rugăciunea pentru cei răposaţi, Μνήσθητι, Κ ριε (Pomeneşte, Doamne...). Această rugăciune a fost introdusă de către fiul Irinei,  mp ratul Ioan al II-lea Comnenul (1118–1143), în ktetor-typikonul mănăstirii sale

⁴¹ Ps. 22, 4 : „Că de voi  i umbla în mijlocul morţii, nu mă voi teme de rele; că Tu cu mine e ti”; Ps. 64, 5 : „Umplea-ne-vom de bunătăţile casei Tale; sf nt este loca ul Tău, minunat în dreptate”.

⁴² „Cei vechi au privit întotdeauna orice Utrenie, după cum avem mărturie... ca pe o r nduial  menită să cinstească  nvierea lui Hristos”. M. Skaballanovi , *Tolkovyy Typikon I*, Kiev 1910, 48.

imperiale *Pantokrator*⁴³. Precum Irina, Ioan a cerut și el două variante ale SIMP, una pentru când era încă în viață și alta pentru când avea să treacă la Domnul. A inclus textul integral al rugăciunii Μνήσθητι, Κύριε (aproape identică cu cea din Miezonoptica de astăzi) în versiunea de tip „pentru cei răposați” a SIMP. De fapt, amândouă variantele lui Ioan au un element puternic de pomenire a celor adormiți, deoarece o tămâiere temeinică a mormintelor împărătești trebuia să aibă loc în ambele versiuni ale SIMP.

Asemănările izbitoare dintre sfârșitul Miezonopticii și SIMP ne fac să bănuim un model comun pentru aceste două rânduieli bazate pe *doi psalmi* :

Sfârșitul Miezonopticii	Slujba Împărătească
- Δεύτε, προσκυνήσωμεν	- Δεύτε, προσκυνήσωμεν
- Psalmul 120	- Psalmul 19
- Psalmul 133	- Psalmul 20
- Trisaghion	- Trisaghion
- Tropare pentru cei răposați	- Troparele crucii
- <i>Kyrie eleison</i> (12)	
- Rugăciunea Μνήσθητι, Κύριε	
- Ectenie	- Ectenie

Originile acestei părți a Miezonopticii par să fie contemporane cu prima mărturie pe care o avem despre SIMP⁴⁴, astfel încât pare că s-au influențat reciproc în ce privește locul lor și tematica lor în cadrul Liturghiei Ceasurilor: SIMP a renunțat la orice elemente de pomenire, inadecvate pentru începutul Utreniei, în timp ce slujba care o precede (sfârșitul Miezonopticii) a preluat acele elemente, preluând funcția „cele de-a doua versiuni” din slujba pentru cei răposați gândită de Irina, respectiv Ioan. Oare amândouă aceste rânduieli au luat drept model o Litanie de pomenire bazată pe *doi psalmi*? Găsim ceva asemănător în Tipicul studit al patriarhului Alexie (înainte de 1043), care conține o Litie pentru ctitorul răposat destul de asemănătoare cu SIMP. Această Litie a patriarhului Alexie nu are doi psalmi, însă, ci trei:

- *Veniți să ne închinăm*
- *Psalmii 19, 22 și 24*
- *Trisaghion*
- *Tropare pentru cei răposați*
- *Doamne, miluiește (40)*⁴⁵

⁴³ Dmitr I, 656 – 702. SIMP: 658 – 659.

⁴⁴ M. Skaballanovič, *Tolkovyj Typikon I*, Kiev 1910, 431 – 432.

⁴⁵ A. Pentkovsky, *Typikon Patriarxa Aleksija Studita v Vizantii i na Rusi*, Moscova 2001, 413.

E posibil că această rânduială are cumva legătură cu SIMP; poate că a influențat structura SIMP. Dar asta nu ne răspunde la întrebarea „De ce *doi* psalmi ?”, care trebuie să rămână una deschisă.

C.I.2 d) Alte exemple : *Phoberos* și *Hilandar*

Ne vom uita și la alte două Tipicuri de secol XII care conțin și ele SIMP: *Phoberos* și *Hilandar*. Primul ținea de mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul” *Phoberos*, despre care știm foarte puțin, exceptând ce scrie despre ea în Tipic⁴⁶. Știm că Tipicul a fost compus după 1113 de către starețul Ioan și că a luat drept model (în mare parte) Tipicul mării mănăstiri de reformă, *Evergetis*⁴⁷. Știm și că respectiva mănăstire a primit un document de la patriarhul Nicolae al III-lea Grămăticul (1084-1111), care îi oferea statutul de ελευθέραν, αὐτοδέσποτος și ιδιοδέσποτον [Typikon § 33]⁴⁸. Nu avem dovezi care să sugereze că *Phoberos* a fost o mănăstire „imperială”. Însă, a existat, fără îndoială, o legătură între această mănăstire și familia nobiliară *Botaneiates* (*Vothaniatis*), respectiv familia nobiliară a *Comnenilor*: conform Tipicului, fratele lui *Alexie I Comnenul*, *Isaac*, „*sebastokrator*”, s-a călugărit la *Phoberos*, luând numele *Neofit*, iar fiica lui *Alexie*, *Eudochia Comnena Botaneiates*, este cinstită drept „al doilea ctitor” al mănăstirii⁴⁹. Tipicul scris de starețul Ioan a fost re-editat în 1144, după moartea lui Ioan și în timpul vieții *Eudochiei Comnena*. Această a doua ediție pare să fi fost făcută în grabă, aceasta fiind cauza redundanței din numerotarea documentului⁵⁰.

Este probabil că SIMP din Tipicul de la *Phoberos*, o copie inexactă a rânduiei de la *Evergetis*, este un element nou al celei de-a doua ediții, din 1144, deoarece editorul din 1144 a fost preocupat în mod deosebit de pomenirea specială a binefăcătorilor nobili ai mănăstirii și a familiilor lor [§ 50]. Mai mult, particularitățile SIMP de la *Phoberos* par să fie semne ale acestei re-editări în grabă. Citez doar din începutul rânduiei de la *Phoberos*, subliniind elemente ale SIMP și eliminând sfârșitul descrierii, deoarece sfârșitul corespunde aproape cuvânt cu cuvânt cu ce avem la *Evergetis*. Începutul slujbei zilnice de la *Phoberos* constă într-o *Miezonoptică* „în chilii”, pentru care sunt prescrise trei catisme (9, 16 și 18, care nu sunt indicate la *Evergetis*)⁵¹, în timp ce un frate aprinde lumânările din biserică pentru *Utrenie*. După ce călugării sunt chemați la biserică pentru „slujba din zori”, „*Amomos*” (Psalmul 118) este intonat în pronaos (un fel de a doua *Miezonoptică* ?), după care: *trisaghionul*, *troparele obișnuite*, Psalmul 19 și „*Κύριε ἐλέησον*”, în timp ce se face tămâierea.⁵²

⁴⁶ A.I. Papadopoulos-Kerameus (ed.), *Noctes Petropolitanae*, St. Petersburg 1913, 1 – 88.

⁴⁷ BMFD III, 873.

⁴⁸ Papadopoulos-Kerameus, *Noctes* 51.

⁴⁹ *Ibid.*, 62.

⁵⁰ De exemplu, avem § 8A și § 8B, § 53A și § 53B. BMFD III, 873.

⁵¹ În zilele noastre, acestea sunt cântate în zilele de sâmbătă: Catisma 18 vineri seara la *Vecernie*, Catisma 9 în cadrul *Miezonopticii* și Catisma 16 la *Utrenie*.

⁵² Papadopoulos-Kerameus, *Noctes* 24.

Ecfonisul obișnuit este la finalul tămâierii. Autorul acestei descrieri poate că nu a avut drept obiectiv acuratețea și poate de aceea a descris doar în mod aproximativ ce se intona. În orice caz, SIMP de la Phoberos diferă, în mod ciudat, de rânduiala de la Evergetis, după cum vedem în următorul tabel :

SIMP de la Evergetis	SIMP de la Phoberos
- (Miezonoptica „în chilii”)	- (Catismele 9, 16, 18 „în chilii”)
	- „Amomos” în pronaos
- Trisaghion	- Trisaghion
- Psalmul 19	- „Troparele obișnuite”
- Psalmul 20 (cu tămâiere)	- Psalmul 19 (cu tămâiere)
- „troparele obișnuite”	
- <i>Kyrie eleison</i>	- <i>Kyrie eleison</i>
- Ecfonis	- Ecfonis
- Hexapsalmul	- Hexapsalmul

Însă, lăsând deoparte particularitățile descrierii de la Phoberos, avem încă un exemplu clar de mănăstire non-imperială care are totuși o SIMP.

În cele din urmă, mă voi referi la ultimul exemplu de SIMP din secolul al XII-lea, din Tipicul de la *Hilandar* al Sfântului Sava. Acest Tipic slavonic, compus de către sfântul Sava pentru ctitoria sa, în anul 1199, pe baza Tipicului de la Evergetis, pare să fie primul care a introdus o SIMP la Athos: „*Veți cânta „Amin”, în așteptarea Trisaghionului și, imediat după aceea, Psalmii 19 și 20 și troparele obișnuite, toate la timpul cuvenit...*”⁵³

Nu vom relua binecunoscuta istorie a acestei mănăstiri, dar voi aminti doar că sfântul Sava a dezvoltat mănăstirea Hilandar, care fusese părăsită, cu permisiunea împăratului Alexie al III-lea Anghelos (1195-1203) și cu ajutorul tatălui său, regele Stefan Nemanja al Serbiei (1166-96). Așadar, mănăstirea poate fi considerată una „imperială” sârbească, dar fără nicio obligație juridică față de împăratul bizantin.

D. Rubrica „ἀνευ μετάνοιῶν”

Originile rubricii „fără metanii”, care apare în versiuni mai târzii ale SIMP, sunt un fel de ghicitoare, din moment ce niciuna dintre versiunile timpurii ale SIMP nu interzice metaniile la începutul Utreniei. De fapt, se pare că respectiva indicație nu avea nimic de-a face cu SIMP și a apărut la începutul Utreniei fără legătură cu SIMP.

⁵³ V. Corović (ed.), *Spisi Sv. Save*, Belgrad – Sr. Karlovci 1928, 43 – 44.

Tipicul de la Evergetis indică „fără metanii” în ajunul Postului Mare (în seara de duminică), când nu se oficiază Panihida, din cauza mesei de seară (ultima de dinainte de Post, destul de consistentă, ceea ce putea îngreuna mișcările fizice necesare închinăciunilor); în schimb, se oficiază un Paraclis⁵⁴. Din același motiv, Evergetis are drept regulă pentru călugări că ei trebuie să se trezească cu două ore mai târziu decât e obișnuit când e prima zi a Postului Mare. În mod asemănător, Tipicul rusesc de astăzi scrie că trebuie să te trezești mai târziu în prima zi a Postului, și, mai mult – nicio metanie în timpul primei slujbe de Miezonoptică din Postul Mare (adică în dimineața de luni din prima săptămână, capitolul 49). Găsim această rubrică și în Tipicurile din Ierusalim, din secolele XII – XVI. În aceste Tipicuri nu avem SIMP, dar se insistă că nu trebuie să faci metanii la începutul Utreniei. Cel mai vechi exemplu pe care l-am putut găsi pentru această rubrică a fost în Tipicul de la Ierusalim #1094, din secolele XII-XIII, care descrie începutul Utreniei în următorul mod: „începutul Hexapsalmului fără metanii”⁵⁵.

O ediție de la Sinai a Tipicului din Ierusalim, #1097, din anul 1214, remarcă în mod similar pentru începutul Utreniei: ἀρχόμεθα Τρισαγίου καὶ οὐ ποιοῦμεν μετάνοιαν⁵⁶ și ceva asemănător găsim și într-un Tipic ierusalimitean-constantinopolitan (secolul XVI) din Biblioteca Patriarhală din Ierusalim, #311: ἀπὸ τοῦ Τρισαγίου ἄνευ μετάνοίας⁵⁷. Această rubrică s-a regăsit și în Tipicul tipărit în 1603, care nici el nu are SIMP, dar are această rubrică gândită exclusiv pentru Utrenia din Postul Mare⁵⁸: *Trisaghion fără metanii și Hexapsalmul fără metanii*.

Putem trage concluzia, așadar, că rubrica „fără metanii” nu are nimic intrinsec de-a face cu SIMP, ci, mai degrabă, cu începutul Utreniei. În primul rând, reflectă prudența ascetică din Tipicurile monahale: rubrica „fără metanii” aflată la începutul oricărei zile liturgice și, în mod deosebit, în prima zi a Postului Mare, este o recomandare tuturor că trebuie să „o ia ușurel”, că nu trebuie să forțeze de la început, deoarece vor urma multe alte metanii. Pe lângă aceasta, rubrica poate avea de-a face cu tematica teologică a Utreniei: dacă leitmotivul oricărei Utrenii este Învierea, poate că lipsa metaniilor la începutul slujbei subliniază această temă – din același motiv pentru care prosternările sunt interzise duminica. În niciun caz nu aș găsi ca motiv „imobilitatea” asociată cu Hexapsalmul, deoarece mai multe Tipicuri care nu conțin SIMP la începutul Utreniei, prescriu tămâierea întregii biserici în timpul Hexapsalmului⁵⁹. Acesta indică faptul că, atunci când vine vorba de începutul Utreniei, nu imobilitatea în sine era de fapt preocuparea liturgică a acestor Tipicuri, ci *a sta în picioare* (fără forțări fizice – *n. trad.*).

⁵⁴ Dmitr I, 512.

⁵⁵ Dmitr III, 8.

⁵⁶ *Ibid.*, 395.

⁵⁷ *Ibid.*, 350.

⁵⁸ Το παρον Typikon 1603, Bayerische Staatsbibliothek, 2. Liturg. II. Pagini nenumerotate.

⁵⁹ De exemplu, Cod. 1096 (Dmitr III, 26); Cod 1094 (*Ibid.*, 8); Cod. 311 (*Ibid.*, 350).

E. Concluzie

Rezultatele cercetării noastre pot fi rezumate după cum urmează :

1) Plasarea SIMP la începutul Utreniei reflectă o influență a modelului „catedral”. În Utrenia de la Hagia Sophia exista un ritual „preparatoriu” în pronaos, în timpul căruia preotul tămâia biserica. În Ierusalimul secolului IV, exista și un început al Utreniei „mai puțin solemn, preparatoriu”, înainte de sosirea episcopului. Am observat că funcția preparatorie a SIMP a fost confundată cu funcția Miezonopticii, iar această confuzie s-a rezolvat prin integrarea SIMP în tema și structura Utreniei, în timp ce Miezonoptica a preluat elementele *de pomenire* ale SIMP. Drept consecință, SIMP nu este nicidecum străină structurii Utreniei.

2) SIMP de la mănăstirile non-imperiale Eleousa, Evergetis și Phoberos demonstrează că această rânduială nu rezultă dintr-o obligație jurisdicțională față de împărat. Relații de altă natură au fost cele care i-au determinat pe monahi să introducă o rugăciune pentru împărat; relații de o natură familială, financiară sau personală. Mănăstirile aveau nevoie de sprijinul împăratului, iar el l-a oferit. Împăratul, în schimb, avea nevoie de rugăciuni, iar mănăstirile se rugau pentru el și pentru familia lui. În mod semnificativ, împăratul nu lua în posesie respectiva mănăstire și nici nu exercita vreo putere administrativă. Putem, așadar, conchide că SIMP își are originile nu în *puterea* monarhului, ci în *nevoia* lui, comună tuturor creștinilor – nevoia ca Biserica să se roage pentru el.

3) Originile SIMP par să fie legate de cuplul imperial, Alexie I Comnenul și Irina Ducas. Nu știm dacă episcopul Manuel de la mănăstirea Eleousa și-a primit versiunea specifică a SIMP (cea mai veche pe care o știm) de la Alexie sau de la Irina. Am menționat, însă, că hrisovul oferit de Alexie Mănăstirii Eleousa în 1107 menționează în mod explicit „o rugăciune de cerere către Dumnezeu pentru suveran, care este unsul lui Dumnezeu”. În orice caz, ipoteza oarecum îndrăzneță că Irina ar putea fi responsabilă pentru introducerea SIMP la Eleousa nu poate fi exclusă. Știm că Irina a vizitat această mănăstire împreună cu soțul ei în jurul anului 1066 și, după cum relatează Ana Comnena, mama ei era foarte interesată de lumea monastică și de Liturghiile din mănăstiri⁶⁰. Evident, ne lipsesc dovezi pentru a prezenta altceva decât o ipoteză privind autorul/autoarea primei SIMP. Cu toate acestea, variantele de SIMP pe care le-am văzut, în ciuda unor diferențe minore, ne duc spre o sursă comună, pe care însă nu am putut-o stabili cu certitudine.

Traducere din engleză de Andrei Rogoz, pentru www.teologie.net

Textul original: *Larin V. The Origins and History of the Royal Office at the Beginning of Matins // Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata. Grottaferrata, 2008. Vol. 3/5. P. 199-218.*

⁶⁰ Alexias XII, trad. și ed. D.R. Reinsch, Köln 1996, 407.